

Ewelina Konieczna

Kondycja kultury filmowej: pytania o istotę kultury filmowej we współczesnym spektaklu multimedialnym

Kultura i Edukacja nr 3, 28-34

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.



Ewelina Konieczna

KONDYCJA KULTURY FILMOWEJ. PYTANIA O ISTOTĘ KULTURY FILMOWEJ WE WSPÓŁCZESNYM SPEKTAKLU MULTIMEDIALNYM

1. Czy istnieje jeszcze kultura filmowa?

Formowanie się modelu kultury opartego w dużej mierze na dominacji medialnej wizualności zmienia stopniowo nasze doświadczanie świata, poszerza możliwości poznawcze, stwarza nowe podstawy wiedzy, ale również skłania do stawiania pytań o zakres i znaczenie pojęcia **kultura filmowa**. Wydaje się, że w natłoku różnorodnych doświadczeń audiowizualnych, praktyk interaktywnych i cyfrowej rewolucji kultura filmowa stała się określeniem niemodnym, wręcz przestarzałym, bowiem współczesna refleksja teoretyczna zajmuje się generalnie opisywaniem kultury medialnej oraz badaniem szeroko rozumianej nowej audiowizualności. Centrum zainteresowania teoretyków kultury stanowią media, zarówno nowe jak i tradycyjne, ich sposób istnienia, jak również ich wpływ na kształt współczesnej kultury. Ale nie można przecież zapomnieć, że to właśnie „technika filmowa po raz pierwszy połączyła dwa podstawowe wymiary naszego potocznego doświadczenia: wzrokowy i słuchowy. Uczyła wrażliwości na całą gamę przedstawień obrazowych i dźwiękowych. Przyzwyczaiła do znaczeniowego sąsiedztwa znaków wizualnych i audialnych. Kino dźwiękowe sprzyjało kształtowaniu się nowego audiowizualnego typu kultury”¹.

¹ M. Hopfinger, *Między reprodukcją a symulacją rzeczywistości [w:] Od fotografii do rzeczywistości wirtualnej*, M. Hopfinger (red.), Warszawa 1997.

2. Czym jest kultura filmowa?

Kulturą filmową, najogólniej, można nazywać wszystkie zjawiska związane z filmem, z jego powstawaniem, upowszechnianiem oraz oddziaływaniem na odbiorców – uczestników kultury filmowej. Według słów Aleksandra Jackiewicza „film jest kulturą” i funkcjonuje w społeczeństwie tylko przez kontakt z widzem². Ten typ doświadczanej i funkcjonującej społecznie kultury stanowi zawierający w sobie określoną wiedzę, gust i kompetencję system orientacyjny umożliwiający porozumiewanie się przez dzieła³. Współczesny film żyje w kinie i poza nim – w telewizji (wielokanałowej, satelitarnej, kablowej), na kasetach wideo, płytach DVD, VCD, w sieci internetowej; może zaspokajać zarówno gusty publiczności oczekującej popularnej rozrywki, jak i tej poszukującej określonych przeżyć estetycznych. Dzisiejszy widz uczestniczy w wielkim spektaklu multimedialnym – nie tylko ogląda różnorodne przekazy audiowizualne, ale ma także techniczną możliwość samodzielnej realizacji rozmaitych wypowiedzi audiowizualnych.

Media wywierają niebagatelny wpływ na kształtowanie kultury filmowej społeczeństwa. Promując kino komercyjne – różnorodne „hity filmowe” narzucają widzom efektowny, rozrywkowy repertuar, modelując tym samym gusty młodej, często niewyrobionej publiczności. W realiach współczesnego świata przeciętny odbiorca kultury audiowizualnej to „człowiek multimedialny”, ukierunkowany na odbiorczą przyjemność, przyjmujący bezkrytycznie razem z emocjami pewną uproszczoną wizję świata. Telewizja proponując odbiorcom programy typu „reality show”, nowele dokumentalne czy telenowele symulujące przybliżanie widza do rzeczywistości – w efekcie oddala go od niej, oddala także od sztuki filmowej – zbyt trudnej w odbiorze dla typowego telewidza. Ważny element dzisiejszej kultury przeznaczony dla sieci audiowizualnej – Internet – dostarcza wielu możliwości kontaktu z filmem, chociażby tzw. filmowe listy dyskusyjne (np. pl.rec.film i pl.hum.x-muza) czy forum internetowe (np. forum portalu Film Web), gdzie internauci wymieniają opinie na tematy związane z filmem – komentarze bardzo zróżnicowane – od banalnych i płytkich (dotyczących najczęściej efektów specjalnych i gagów filmowych) po interesujące spostrzeżenia, refleksje i poglądy.

Zbigniew Korsak, wykorzystując definicję kultury estetycznej stworzoną przez Marię Gołaszewską, ujmuje kulturę filmową jako „jedną z możliwości w dążeniu do pełnego, optymalnego rozwoju człowieka, do pogłębienia jego osobowości, poszerzenia kultury osobistej; obejmuje ona [kultura filmowa] krąg zjawisk związanych ze sztuką filmową, jej rozumieniem i przeżyciem, z pięknem i twórczością; z drugiej zaś strony uwzględniając jej aspekt społeczny, stwierdzić należy, iż określa ona w znacznej mierze

² A. Jackiewicz, *Fenomenologia filmu*, Kraków 1982.

³ J. Sławiński, *Dzieło, język, tradycja*, Warszawa 1974.

styl, jakość, poziom oraz aspiracje określonych zbiorowości⁴. Dzięki uczestnictwu w tak pojmowanej kulturze filmowej człowiek nabywa umiejętności oceny jej wytworów, ma możliwość wszechstronnego rozwoju – moralnego, poznawczego, estetycznego, a także uwrażliwienia na równoważną godność kultur i podstawową więź łączącą dziedzictwo kulturowe ze współczesnością⁵.

Sztuka filmowa z różnorodnością środków filmowego wyrazu i prezentowanych wartości powinna znaleźć swe stałe miejsce w rzeczywistości dzisiejszych odbiorców. Wykształcenie u widza potrzeby obcowania z kulturą filmową wysokiej rangi, upowszechnienie dzieł sztuki filmowej, „uczynienie ich przystępnymi, co powinno w rezultacie rozwinąć umiłowanie sztuki, umiejętność radowania się nią, rozumienia jej oraz zapotrzebowania na nią u coraz szerszej rzeszy odbiorców” – jak pisał Stefan Szuman⁶, stanowi ważny element w edukacji kulturalnej społeczeństwa.

Wiele realizowanych dzisiaj filmów, poza coraz doskonalszą technologią cyfrową i efektami wizualnymi, zawiera także pytania skłaniające widzów do zastanowienia się nad kondycją współczesnego świata. Powstają filmy oparte na swoistej mystyce, ukazujące światy będące wytworem fantazji, ludzkich pragnień, marzeń, obaw i lęków, „obrazoświaty” przemawiające do wyobraźni i zmysłów. Symboliczne opowieści filmowe o poszukiwaniu własnej tożsamości, odwadze, godności ludzkiej, lojalności i powinności oraz o dojrzewaniu do odpowiedzialności, a także do przyjaźni i miłości, ubrane w atrakcyjną technicznie i wizualnie formę, są obiektem afirmacji współczesnych multimedialnych widzów, kształtują ich kulturę filmową oraz budzą potrzebę obcowania z trwałymi wartościami. Jak zauważa Urszula Jarecka – „człowiek pozostaje w sprzężeniu zwrotnym z kulturą, w której żyje. Z jednej strony, czerpiemy z kultury zgodnie z naszymi potrzebami, a z drugiej te właśnie potrzeby są przez kulturę kształtowane”⁷. Kino jest zwierciadłem niepokojów, lęków, obaw, tęsknot, nadziei i radości współczesnego człowieka, który ogląda filmy z wielu różnych powodów. Idąc do kina czy siadając przed telewizorem widz oczekuje przede wszystkim rozrywki, odprężenia i psychicznego odpoczynku, chce przenieść się na chwilę do innego, czasem lepszego, czasem gorszego świata i zapomnieć o codzienności. Ogląda, by poznać inne „światy” – te realne i wymaginowane, czy też po to, by znaleźć na ekranie odbicie życia i znanej mu rzeczywistości. Czasami zaś zanurza się w filmowy fikcyjny świat, by choć na chwilę urealnić swe marzenia oraz odnaleźć uniwersalne humanistyczne wartości zagubione w realnym życiu.

⁴ Z. Korsak, *Kultura filmowa – problem zakresu i treści* [w:] *Edukacja kulturalna w życiu człowieka*, D. Jankowski (red.), Kalisz 1999. W artykule Korsak przedstawia klasyczne już sposoby rozumienia kultury filmowej proponowane przez J. Toeplitza (układ twórca–krytyk–widz; dzieło filmowe jako priorytet), K. Żygulskiego (ujęcie socjologiczne) i J. Kossaka (wkład twórczości w kulturę narodu i cywilizacji).

⁵ Por. I. Wojnar, *Samowychowanie – humanistycznym wyborem człowieka* [w:] *Edukacja kulturalna w życiu człowieka*, op.cit.

⁶ S. Szuman, *O udostępnianiu, uprzystępnianiu i upowszechnianiu sztuk* [w:] S. Szuman, *Wychowanie przez sztukę*, Warszawa 1964, s. 118–119.

⁷ U. Jarecka, *Świat wideoklipu*, Warszawa 1999, s. 21.

3. Możliwości rozwoju kultury filmowej

Przygotowana przez przedstawicieli środowisk twórczych krajów Unii Europejskiej dyrektywa o kinematografii, dotycząca także kultury i edukacji filmowej, może stanowić punkt odniesienia do dalszych rozważań o znaczeniu kultury filmowej w dzisiejszym medialnym świecie. We fragmentach o kulturalnej naturze filmu między innymi czytamy: „Dzieła filmowe, które są przedmiotem tej dyrektywy, odzwierciedlają tożsamość kulturalną. (...) Ich wartość kulturalna wynika z ich artystycznej jakości oraz z faktu, że odnoszą się one do systemu wartości, do stylu życia, do etyki i do modeli kulturowych odzwierciedlających tożsamość narodową i kulturowe dziedzictwo. (...) Kraje członkowskie zapewnią, że oświata filmowa stanie się ogólnie obowiązująca jako część edukacji wizualnej. Lekcje o filmie będą stanowić część wykształcenia w ramach języka ojczystego, podobnie jak lekcje literatury” (artykuł 151 traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską)⁸. Jednakże dyskusje dotyczące roli kultury w świecie współczesnym nie mogą się ograniczać jedynie do postulatów w obrębie różnorodnych dokumentów, dyrektyw i programów. W obecnej sytuacji ważne jest podejmowanie przez instytucje oświatowe i kulturalne praktycznych inicjatyw w celu zwrócenia uwagi na walory artystyczne i moralne sztuki filmowej oraz jej znaczenie w tworzeniu dorobku kulturalnego narodu.

Film na równi z innymi dziedzinami sztuki może zaspokajać potrzeby kulturalne współczesnego człowieka, stać się ostoją jego odrębności i tożsamości kulturowej, a tym samym włączyć się w zakres współczesnej edukacji kulturalnej określonej z punktu widzenia *jednostki* – jako kształcenie wrażliwości na upowszechniane wartości, włączanie tych wartości w treść życia osobowego, inspirowanie i wzbogacanie osobistej kreatywności, wrażliwości i wyobraźni; z perspektywy *narodu* – w powiązaniu z poczuciem tożsamości narodowej, troską o rozwój lokalnych tradycji poszczególnych państw, ich języka, sztuki, obyczaju oraz przez pryzmat *globalnych problemów świata* – gdzie kultura odgrywałaby znaczącą rolę w dialogu pomiędzy odrębnymi cywilizacjami w duchu wzajemnego szacunku i tolerancji⁹.

W założeniu wspomnianego już wcześniej Zbigniewa Korsaka kultura filmowa stanowi części kultury estetycznej i jako taka może być traktowana jako *fakt*, który można badać empirycznie, *wartość* – czynnik wzbogacający osobowość człowieka, *przeżycie* – skierowane na świat sztuki filmowej; *możliwość* – przez powszechną dostępność; *postulat* – jako coś, o co warto zabiegać. W takim kontekście elementami składowymi kultury filmowej są doświadczenie filmowe, wiedza filmowa i system wartości dotyczący sztuki filmowej. Autor proponuje dwie płaszczyzny analizy zjawiska, jakie stanowi kultura filmowa – w relacji *kultura filmowa* – *osobowość* oraz rozpa-

⁸ [Cyt. za:] „Kino” 2003, nr 1, s. 12.

⁹ Zob. B. Suchodolski, *Pedagogika kultury* [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, W. Pomykała (red.), Warszawa 1993, s. 505–551.

trywanie kultury filmowej w aspekcie *zorganizowanych i zinstytucjonalizowanych działań zbiorowych na rzecz jej rozwoju i upowszechnienia*¹⁰.

Upowszechnienie kultury filmowej nabiera szczególnego znaczenia w naszym kraju, którego przeciętny mieszkaniec chodzi do kina raz na dwa lata¹¹ i gdzie kręci się około 20 filmów rocznie. W takiej sytuacji nie wystarczy „zaprosić widzów do kina”, lecz należy dokonać wysiłku, by zaproszenie zostało przyjęte, a kina wyświetlające ambitne filmy nie świeciły pustkami. Rodzi się pytanie – jak tego dokonać?

Działaniem przynoszącym efekty trwałego i aktywnego uczestnictwa w kulturze filmowej jest przede wszystkim zakrojona na szeroką skalę edukacja filmowa i to nie tylko ta jej forma oparta na dotacjach państwowych przeznaczonych na kulturę, ale również (a może nawet przede wszystkim) wszelkie działania prywatnych przedsiębiorców i firm wspomagające rozwój kultury filmowej. Bez znaczącego udziału wielu firm sponsorujących ważne inicjatywy i imprezy filmowe – różnorodne przeglądy i festiwale (począwszy od kina amatorskiego, przez kino niezależne i artystyczne, na kinie komercyjnym kończąc), nie miałyby szansy zaistnieć i przetrwać. To przecież głównie młodzi widzowie – uczniowie i studenci – biorący udział w przedsięwzięciach upowszechniających interesujące i dobre kino stanowią najwierniejszą codzienną publiczność kinową. Do wzrostu poziomu kultury filmowej w naszym kraju może przyczynić się elementarna edukacja filmowa rozpoczęta odpowiednio wcześnie w ramach zajęć szkolnych, współpraca właścicieli kin ze szkołami, działalność kin studyjnych, dyskusyjnych klubów filmowych oraz zorganizowane inicjatywy prywatnych inwestorów, umożliwiające dzieciom, młodzieży i dorosłym kontakt ze sztuką filmową. Połączenie edukacji filmowej z działalnością instytucji kulturalnych i kapitałem prywatnych sponsorów wydaje się obecnie jedynym sposobem na podniesienie rangi kultury filmowej. Powszechnie wiadomo, że kina studyjne preferujące artystyczny repertuar, ze względu na nieliczną publiczność odwiedzającą sale projekcyjne, nie są w stanie zarobić na utrzymanie z wpływów z biletów tak jak kina komercyjne – tutaj potrzebna jest pomoc państwa lub sponsorów.

Ministerstwo Kultury zaproponowało właścicielom i dzierżawcom kin ceną inicjatywę utworzenia sieci kin studyjnych włączonych do europejskiej sieci EUROPA CINEMAS. Założeniem unijnego projektu Media Plus jest zrzeszenie kin (należących zarówno do sektora publicznego, jak i prywatnego), które po spełnieniu wymogów programu będą działać pod wspólną nazwą KINA STUDYJNE, promując w szczególności kino europejskie, w tym również polskie. Dla zapewnienia w repertuarze kinowym filmów europejskich Ministerstwo Kultury przekaże środki finansowe na zakup kopii filmów europejskich i polskich o profilu studyjnym (premierowych oraz z kanonu klasyki europejskiej). Kina, które zostaną włączone do europejskiej sieci kin, będą

¹⁰ Z. Korsak, *Kultura filmowa – problem zakresu i treści* [w:] *Edukacja kulturalna w życiu człowieka*, op.cit.

¹¹ Źródło: GUS.EUROSTAT, [za:] „Newsweek”, 8.06.2003.

również otrzymywać roczne dotacje z programu Unii Europejskiej Media Plus¹². Projekt ten stanowi niewątpliwą szansę zarówno dla właścicieli słabo dotychczas prosperujących kin, jak i dla widzów, którym umożliwi się kontakt z wartościowym repertuarem. Program EUROPA CINEMAS przyczyni się również do wzrostu poziomu kultury filmowej w polskim społeczeństwie, dla którego jedyną okazję do zobaczenia interesujących i ważnych filmów stanowią (poza nielicznymi kinami studyjnymi) przeglądy i festiwale filmowe, bowiem codzienna oferta kin – oparta na filmach komercyjnych – nie jest w stanie zaspokoić potrzeb publiczności poszukującej wyrafinowanego i ambitnego repertuaru.

4. Zakończenie

Rozważania o kulturze filmowej nabierają nowego znaczenia w czasach, gdy dominuje elektroniczna audiowizualność multimedialna, a techniczny aspekt recepcji utworu filmowego i jego walory wizualne przysłaniają treść filmu, usuwając na dalszy plan zawarte w nim uniwersalne wartości. „Szum obrazowy” współczesnej kultury, unifikacja przekazów medialnych, polegająca na równorzędnym wykorzystywaniu i prezentacji materiałów dokumentalnych, publicystycznych, rozrywkowych oraz reklamowych prowadzi do ujednoczenia ich formy i rozrzedzenia treści, a tym samym rodzi niebezpieczeństwo odczytywania rzeczywistości jak tekstu medialnego przekazu. Stechniczowanemu sposobowi odbioru filmu sprzyja elektroniczna rewolucja w kinie, przyciągająca przed ekrany coraz więcej młodych widzów zafascynowanych komputeryzacją świata przedstawionego, rozwojem i możliwościami najnowszej technologii cyfrowej generującej oszałamiające obrazy.

Kultura multimedialna posługuje się wszelkimi znakami znanymi społecznej komunikacji, przeformułowuje na swój sposób dotychczasowe doświadczenia medialne i przyjęte sposoby komunikacji. Podstawą udziału w kulturze multimedialnej jest jednak nadal audiowizualna percepcja ukształtowana przez film i telewizję o wzbogaconych i zintensyfikowanych przez symulację oraz wirtualizację przedstawień parametrach¹³. Czy kultura multimedialna zatem wchłonie tradycyjnie rozumianą kulturę filmową i skaże ją na zapomnienie? Czy może oba pojęcia ukształtują się jako odrębne autonomiczne formy, czy też stworzą symbiotyczną wspólnotę?

Istotne jest, by w czasach fascynacji multimedialnością nie zatracić podmiotowego sposobu pojmowania kultury filmowej. W kulturze filmowej ukierunkowanej nie na rozwój technologii, ale na dialog z ludźmi, mieszczą się zarówno zjawiska związane z komercyjną ofertą filmową, jak i z niezależnym kinem artystycznym. Zauważyć można, że widzowie i krytycy coraz częściej cenią dzieła twórców niezależnych, posiadają-

¹² Zob. M. Sanecka, *Uwaga! Szansa na kina studyjne*, „Kino” 2003, nr 10.

¹³ Por. M. Hopfinger, *Między reprodukcją...*, op.cit., s. 23.

cych swobodę artystyczną i kontrolę nad swoim dziełem, oryginalne i nowatorskie filmy debiutantów, utwory realizowane przez reżyserów europejskich i azjatyckich, filmy skupiające się nie na akcji, lecz na bohaterze, na jego wewnętrznych przeżyciach i konfliktach. Po latach dominacji smakujących popcornem i coca-colą hollywoodzkich produkcji kinowych w kulturze wielu krajów zauważa się wzrost rangi niezależnych filmów europejskich i amerykańskich oraz zmieniającą się pod ich wpływem publiczność, rezygnującą z banalnych i rozrywkowych utworów filmowych na rzecz tych o trudnej czy kontrowersyjnej tematyce. Można zatem mówić o kształtowaniu się nowej świadomości odbiorców – wrażliwych na wartości estetyczne i moralne sztuki filmowej, zaangażowanych w uczestnictwo, upowszechnianie oraz współtworzenie współczesnej kultury filmowej opartej na uniwersalnych wartościach humanistycznych.

LITERATURA:

- Hopfinger M., *Między reprodukcją a symulacją rzeczywistości* [w:] *Od fotografii do rzeczywistości wirtualnej*, M. Hopfinger (red.), Warszawa 1997.
- Jackiewicz J., *Fenomenologia filmu*, Kraków 1982.
- Jarecka U., *Świat wideoklipu*, Warszawa 1999.
- Korsak Z., *Kultura filmowa – problem zakresu i treści* [w:] *Edukacja kulturalna w życiu człowieka*, D. Jankowski (red.), Kalisz 1999.
- Sanecka M., *Uwaga! Szansa na kina studyjne*, „Kino” 2003, nr 10.
- Sławiński J., *Dzieło, język, tradycja*, Warszawa 1974.
- Suchodolski B., *Pedagogika kultury* [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, W. Pomykało (red.), Warszawa 1993.
- Szuman S., *O udostępnianiu, uprzystępnianiu i upowszechnianiu sztuki* [w:] S. Szuman, *Wychowanie przez sztukę*, Warszawa 1964.
- Wojnar I., *Samowychowanie – humanistycznym wyborem człowieka* [w:] *Edukacja kulturalna w życiu człowieka*, D. Jankowski (red.), Kalisz 1999.